

X

RICHART D'ANGLATERRA

Ja nuls hom pres non dira sa rason

Aquesta composició és una de les més grans curiositats històriques del corpus trobadoresc sobre la tercera croada: una peça escrita per un monarca europeu, Ricard d'Anglaterra, per sol·licitar l'ajut dels seus vassalls des del seu captiveri a les mans d'Enric VI, emperador d'Alemanya. Hi sentim la veu, doncs, d'un rei croat que ha estat empresonat per un altre líder de la cristiandat.

Després de signar la treva amb Saladí, el setembre del 1192, el rei Ricard es va posar en marxa cap a Europa. Les seves prioritats eren la reconquesta de les seves possessions a Normandia i l'estabilització d'Anglaterra, on el seu germà Joan, animat per Felip August II de França, s'havia revoltat. Possiblement la intenció de Ricard era entrar al continent pel nord-est d'Alemanya, atès que les vies d'accés pel sud estaven controlades pels seus antics enemics, el rei de França i els comtes de Tolosa, o pels nous enemics que s'havia guanyat durant la croada, els marquesos de Montferrat. Però les tempestes van acostar la seva nau a Aquilea, des d'on va provar d'arribar a territori amic per terra; viatjava d'incògnit, però va ser identificat en un poble proper a Viena.¹³ Aquest era el domini principal del duc Leopold d'Àustria, que no va dubtar a fer-lo presoner immediatament.

Leopold d'Àustria havia estat humiliat de manera imprudent pel mateix Ricard durant la croada. Malgrat ser el líder principal del contingent de croats alemanys, i malgrat haver arribat a Terra Santa abans que el rei d'Anglaterra, no se li va permetre entrar a Acre el juliol del 1191 com un dels alliberadors de la ciutat, i els seus estendards van ser abatuts pels croats anglesos.¹⁴ Un any i mig després, la casualitat va permetre que Leopold es vengés de Ricard

¹³ L'itinerari de tornada el dona H. J. NICHOLSON, ed. *Itinerarium peregrinorum*. cit., p. 381-382.

¹⁴ Sobre aquest tema, és especialment important el testimoniatge de Ricard de Devizes, de la fi del segle XII; cf. l'edició moderna de John T. APPLEBY, ed. *The Chronicle of Richard Devizes of the Time of Richard the First*. Londres: Nelson, 1963, p. 46-47.

quan va acostar-se a Viena el rei anglès, en el seu viatge de retorn. La primera continuació de la *Crònica* de Guillem de Tir, escrita al principi del segle XIII, dóna una narració de l'arrest molt acolorida, però segurament poc fiable:

Viatjaren fins que arribaren al ducat d'Àustria. El duc es trobava a prop, en un dels seus castells. Els seus espies anaren al castell i li digueren que el rei havia arribat allí: «Ara el podeu prendre si voleu, perquè està en el vostre poder.» [...] Quan els homes de Ricard sentiren el soroll i l'aldarull que feien els qui s'acostaven a arrestar-lo, quedaren sorpresos i desanimats: no sabien què fer. Però el rei tingué una idea. Anà a la cuina, es tregué la roba i es posà la d'un cuiner. Llavors se seié i prengué una barra on es trobaven alguns capons, i començà a rostir-los a l'ast. L'espia va entrar a l'edifici i el va escorcollar, fins que el trobà. Li digué: «Alceu-vos, bon senyor, sou massa elegant per a fer de cuiner. El duc vol parlar amb vós.» Llavors digué als homes del duc: «Vegeu, aquí teniu el rei. Preneu-lo.»¹⁵

El duc Leopold va empresonar Ricard el desembre del 1192, i el va cedir com a presoner, tres mesos després, a l'emperador Enric VI d'Alemanya. L'emperador tenia una forta rivalitat amb Ricard, amb qui competia pel control de l'illa de Sicília; a part d'això, el simple fet de tenir com a presoner el rei d'Anglaterra podia ser, com efectivament va demostrar-se, una notable font de beneficis.

El rescat de Ricard es va xifrar en cent cinquanta mil marcs, que s'havien de dividir entre el ducat d'Àustria i l'imperi alemany; després del pagament, el rei d'Anglaterra quedava obligat a cedir cinquanta naus a l'emperador i a assistir-lo en qualsevol campanya militar contra Sicília. Els arguments formulats per justificar l'empresonament de Ricard eren dos: en primer lloc, l'acusació, eventualment indemostrable, d'haver organitzat l'assassinat de Conrad de Montferrat;¹⁶ en segon lloc, la traïció contra els drets de l'emperador alemany a Sicília, en la conquesta de l'illa que va fer Ricard a la fi de l'any 1190. Però, en tot cas, l'empresonament era una opció estratègica intel·ligent de l'emperador: no sols n'obtenia uns rèdits

¹⁵ Citem el text de la segona continuació de la *Crònica* de Guillem de Tir, editat per P. W. EDBURY. *The Conquest of Jerusalem*. cit., p. 122.

¹⁶ Cf. la introducció al poema IV de la present antologia.

econòmics notables, sinó que obligava Ricard a assumir compromisos futurs amb ell, i rebia, de retruc, la gratitud de Felip August II de França, que podia continuar la seva campanya d'ocupació de Normandia i de foment de les rebel·lions a Aquitània.

La presó del rei Ricard va ser objecte, lògicament, de diversos tractaments literaris i llegendaris. Des de mitjan segle XIII va circular una història segons la qual el *trouvère* Blondel, vassall de Ricard, l'havia buscat per tot Àustria sense trobar-lo, cantant sempre una composició que ell i el rei havien escrit plegats, fins que un dia, en interrompre el seu cant, va sentir la veu del rei que entonava la peça des de dins del castell de Dürstein.¹⁷ Però, més enllà d'aquestes idealitzacions, el text que presentem ens mostra una extraordinària utilització de la poesia i el cant trobadorescos per part del monarca, en unes circumstàncies veritablement crítiques. No hi ha dubte que la seva presó era, més aviat, una estança luxosa, però el sentit d'urgència i de crisi que es fa notar en aquests versos és ben real. Ricard esperona els seus vassalls a completar la col·lecta del rescat, invoca les obligacions que tenen envers ell i en lamenta la tardança, amb la qual cosa projecta sobre ells una acusació de gasiveria. I, sobretot, deixa clar que la seva continuada absència és la causa d'una crisi política greu: el rei Felip August II de França («mos senher») se n'aprofita per posar una part dels seus dominis, Normandia i Aquitània, «en turment».

Probablement aquesta composició data de la primavera o l'estiu de l'any 1193, atès que Ricard, confinat des de la fi de l'any 1192, hi lamenta que ja ha estat captiu durant dos hiverns; malgrat tot, va romandre com a presoner d'Enric VI fins al febrer de l'any 1194.

¹⁷ La versió possiblement més antiga d'aquesta història es troba en els anomenats «Récits d'un Ménestrel de Reims», text del segle XIII; cf. Edward N. Stone, ed. *Three Old French Chronicles of the Crusades*. Seattle: University of Washington Publications, 1939.

X

RICHART D'ANGLATERRA

Ja nuls hom pres non dira sa razon

Cansó escrita l'any 1193 pel mateix Ricard I des de la presó on el retenia Enric VI, emperador d'Alemanya. El rei d'Anglaterra fou empresonat pel duc Leopold d'Àustria el desembre del 1192, a la seva tornada de les croades, i fou lliurat tres mesos després a l'emperador d'Alemanya. Romangué presoner fins al febrer de l'any 1194.

I

Mai cap home empresonat no podrà explicar la seva raó segons llei, sinó només com ho fa qui sent angoixa;⁶⁹ però, per conhortar-se bé, cal que hom faci una cançó. Prou que en tinc, d'amics, però els seus donatius són minsos;⁷⁰ és seva la vergonya si, per no haver reunit el meu rescate, ja fa dos hiverns⁷¹ que sóc aquí captiu.

II

Que sàpiguen bé els meus nobles i vassalls, anglesos, normands, peitovins i gascons,⁷² que, per qüestió de diners, jo mai no abandonaria cap company a la presó per pobre que fos. No ho dic com a retret, però a hores d'ara encara sóc captiu.

⁶⁹ És a dir: l'home empresonat només pot parlar des de l'angoixa, no des de la serenitat.

⁷⁰ Aquests donatius són, òbviament, els diners recollits per pagar el rescate del rei Ricard, tema principal de la present composició.

⁷¹ Ricard havia estat arrestat el desembre del 1192, i va ser alliberat el febrer del 1194; atès que aquí afirma haver passat dos hiverns captiu (no dos anys), aquesta composició hauria de datar-se a la primavera o la segona meitat del 1193.

⁷² Els habitants dels dominis de Ricard I: Anglaterra, Normandia, el comtat de Poitiers (que comportava el ducat d'Aquitània) i Gascunya (part dels dominis hereditaris dels comtes de Poitiers).

III

Car sai eu ben per ver certanament
Qu'hom mort ni pres n'a amic ni parent;
E si-m laissan per aur ni per argent,
Mal m'es per mi, mas pieg m'es per ma gent,
Qu'apres ma mort n'auran reprochament
Si sai mi laisson pres.

IV

No-m meravilh s'ieu ay lo cor dolent,
Que mos senher met ma terra en turment;
No li membra del nostre sacrament
Que nos feimes els sans cominalment;
Ben sai de ver que gaire longament
Non serai en sai pres.

V

Suer comtessa, vostre pretz sobeiran
Sal Dieus, e gard la bella qu'ieu am tan,
Ni per cui soi ja pres.

III

Car sé bé, amb tota certesa, que el mort i el presoner no tenen amics ni parents; i, si m'abandonen per or o per argent, és dolent per a mi, però encara pitjor per a la meva gent, perquè si em deixen aquí captiu, quan jo seré mort, hom els ho retraurà.

IV

No és estrany que jo tingui el cor dolgut, perquè el meu senyor (Felip August de França) esvalota la meva terra; ja no recorda el jurament que férem junts sobre els Evangelis.⁷³ Sé ben del cert que no seré molt de temps aquí captiu.

V

Germana i comtessa,⁷⁴ que Déu salvi el vostre mèrit sobirà i guardi aquesta bellesa que tant estimo i per la qual sóc captiu.

⁷³ Es refereix al jurament de no-agressió i col·laboració que Ricard I i Felip August de França havien fet sobre els Evangelis a Vézélay, el juny del 1190, abans d'embarcar-se cap a la croada.

⁷⁴ La comtessa Maria de Xampanya, germana de Ricard I per part de mare (Elionor d'Aquitània).